

RECENZIO

FEKETE BALÁZS – H. SZILÁGYI ISTVÁN – NAGY TAMÁS (SZERK.):
IUSTITIA MESÉL. TANULMÁNYOK A „JOG ÉS IRODALOM” KÖRÉBŐL
(BUDAPEST: SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 2013) 238.

A hazai *jog és irodalom*-kutatóműhely eredményeit figyelemmel kísérők a korábban megjelent kötetek címei alapján (*Iustitia modellt áll, Iustitia kirándul*)¹ találgathatták, mi lehet a következő könyv címe, a *Iustitia mesél* vélhetően nem okoz nekik csalódást. A szerkesztők (Fekete Balázs, H. Szilágyi István és Nagy Tamás) a szerteágazó témájú, leginkább a szerzők érdeklődése orientálta írásokat három fejezetcím köré csoportosították: a magyarországi témákkal foglalkozó írások a *Mesék itthonról...*, a külföldiekkel foglalkozók a *Mesék a nagyvilágból...*, a *jog és irodalom* oktatási szerepét elemző két rövid szöveg pedig a *Mesék az iskoláról...* címet kapta. A harmadik, elviekben az oktatásmódszertannal foglalkozó rész tartalmában és terjedelmében is szerényebb az első kettőnél, igaz a téma kétségkívül nem volt a korábbi fejezetekbe illeszthető.

A tanulmánykötet apropóját a 2012. május 25-én, Szegeden megrendezett negyedik *Jog és irodalom* szimpóziumon elhangzott előadások szolgáltatták. Az előadások közül néhánynak nem készült el az írott változata, időközben a tanulmánykötet új, a szimpóziumon részt nem vevő szerzők, Schweitzer Gábor: „... a jurátus-fészek mindig a kávéház volt” *Vas Gereben emlékezete* és Takács Péter: *Picasso politikai színei* című írásaival gazdagodott.

Fekete Balázs a kötethez írt előszavában a címválasztást a következőképpen magyarázza:

„A jogi kultúra és a kulturált jogi gondolkodás nem létezhet mesék nélkül. A mesék egyszerűen nélkülözhetetlenek, mert ezek varázsolják elmondhatóvá a jogi formalizmuson és konstruktivizmuson kívül álló emberi dimenziót, beleértve az érzéseket és az érzelmeket; ezek tudják csak átadni a jog működéséhez kapcsolódó közösségi tapasztalatokat a legfiatalabb kortól; és ezek segítségével helyezhető el a jog az egyéni történetekben vagy közös történelmünkben.” (7. o.).

Az előszó is megerősít abban, hogy nem kevésbé lett volna izgalmas egy olyan kötet megjelentetése, amelynek a szerzői valóban azt vizsgálnák: milyen szerepet játszanak a mesék a jog szocializációjában, a jóról és rosszról alkotott képzetek alakulásában. A kötet azonban – nem véletlenül – nem ezt a célt követi, hanem a tekintetben is folytatja a korábbi kötetek hagyományait, hogy a szerkesztők a témának a *jog és irodalom*hoz, vagy még általánosabban a jog és bölcsészettudományi kutatásokhoz kapcsolása mellett nem kívánták megszabni a szerzőknek,

¹ FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul* (Budapest: Szent István Társulat 2009); FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István (szerk.): *Iustitia modellt áll* (Budapest: Szent István Társulat 2011).

miről irjanak. A kötet így sem maradt teljesen mesék nélkül, Kiss Anna: *A „jog és irodalom” felhasználása az általános iskolai oktatásban* című cikkében, ha röviden is, de ír egy Lázár Ervin mese (*A kislány, aki mindenkit szeretett*) lehetséges tanulságairól, a mese itt a bizalommal való visszaélés és a meggondolatlanság példázataként szerepel (229. o.).

A kötet alcíme hosszabb magyarázatra szorul a *Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* nem fedi teljes mértékben a kötet tartalmát, azért sem, mert a hazai *jog és irodalom*-kutatások kinőtték az öndefinícióként meghatározott interdiszciplináris keretet. A kötet írásai egy a *jog és irodalom*-nál tágabb, de szintén interdiszciplináris témához, a jog és bölcsészettudományokhoz köthetők. Két példa ennek alátámasztására: az egyik Takács Péter: *Picasso politikai színei*, a másik Gárdos-Orosz Fruzsina: *Szembenézés a múlttal? Információs igazságtétel dokumentumfilmen és jogban* című írása, az előbbi témái közül például a háborús szenvedés ihlette *Guernica* vagy utóbbiból a *Dunagate* film történetei a jog és bölcsészettudomány területére kalauzolják az olvasót. Esetenként a kötet írásai kitekintenek a jog és szociológia területére is.

A kötet közreadása több szempontból is jelentős fejlemény a *jog és irodalom* hazai szakirodalmában: egyrészt azért, mert a mű az oktatásban és a kutatásban várhatóan lényeges szerephez juthat, másrészt a kötet ráirányíthatja az érdeklődő olvasók figyelmét a jogi problémák mögött álló tágabb társadalmi környezetre. A kötet egésze meggyőzheti arról a potenciális – az irodalmat kedvelő, de a jog iránt nem kifejezetten érdeklődő – olvasókat, hogy a jog problémái érdekeseek lehetnek.

Ezzel elérkeztünk a hazai *jog és irodalom*-kutatásoknak e kötetből (is) tükröződő motivációjáig. Az írások (ez talán a korábbi kötetekre is igaz) összességében nem egy kritikai jogelméleti iskola jellegzetességeit vonultatják fel, hanem inkább az a benyomása az olvasónak, hogy a szerzőket a közös bölcsészettudományi (és esetenként ehhez társuló általános társadalomtudományi) érdeklődésük kovácsolja egy csapatba. A csoportba való belépés (azaz a diskurzusban való részvétel) feltételeként a szépirodalomban való jártasság, valamint a bölcsészettudományi és az általános társadalomtudományi tájékozottság, és az ilyen ismeretek fontosságának felismerése szolgál. A szerteágazó érdeklődés amúgy sem idegen a csoport tagjaitól, H. Szilágyi István például a kötet borítóterve elkészítésében is közreműködött.

Jóval meglepőbb, ha az interdiszciplinaritáshoz a jogtudománynak szóló általános – konkrét történelmi korszakhoz vagy jogrendszer nem kötött – odaszúrás társul. Nagy Tamás írásában például a következő módon fogalmaz:

„Egy államigazgatási feladatkörében bírósági eljárások előkészítő iratait is fogalmazó kamarai hivatalnok; egy porosz ügyvéd dinasztiaiából származó jogász, aki éveket töltött varsói és berlini felsőbíróságok alkalmazásában, majd élete végén vele szemben kezdeményezett perek szorításában; egy biztosítási jogász, aki egész életében a prágai Munkásbaleset-biztosító Intézet hivatalnokaként dolgozott; egy szerző, aki írói pályáját törvényszéki tudósításokkal kezdte; és egy »sokszorosan eljárás alá vont személy«. Mindannyian mélyen bent jártak abban a »sötétlő erdőben«, amit jognak és igazságszolgáltatásnak nevezünk.” (73. o.)

Megjegyzem, a sötétlő erdő (Dante: *Isteni színjáték*kából kölcsönzött hasonlat) rendszerint az összehasonlító jogra utal, és nem általában a jogtudományra, ugyanakkor nem a kijelentéssel, hanem annak általánosításával van problémám, és az így hozzá társítható képzetekkel: „Ó, szörnyű elbeszélmi mi van ottan, s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon: már rá gondolva reszketek legottan.”²

Az első két fejezetben több olyan írás található, amely a későbbiekben a jog- és irodalomtudományi diskurzust befolyásoló szöveggé válhat, és/vagy akár későbbi monográfiák ígérését rejti. Ezek közül a teljesség igénye nélkül néhányat említek, például a szerkesztők írásai: Nagy Tamás: *Szövegutcákon: séták A fűtővel, Máraival & Co. (aka: valóság és fikció határvidékén)* című írása, vagy H. Szilágyi István: *Nincs kegyelem – senkinek* című, a Pusoma-üggyel foglalkozó szövege, de említhető Fekete Balázsnak a második fejezetben szereplő *Az Alkotmánypreambulom és intertextualitás avagy sok szöveg között az alkotmánypreambulom* című tanulmánya. H. Szilágyi Istvánnak a Pusoma-üggyel foglalkozó, az ügyet a *jog és irodalom* perspektívájából tárgyaló írása maga is felveti a további kutatások (például jogi antropológiai, jogszociológiai, kriminológiai) lehetőségei megközelítéseit.

Fekete írása paratextusnak tekint minden olyan szöveget, amely egy adott műnek – valamilyen módon – szövegkörnyezetet teremt, ebből kiindulva a preambulomokat az alkotmányok paratextusaiként kezeli. Bár az Alaptörvénnyel az írás nem foglalkozik, véleményem szerint e dokumentum esetében is szükség lehet a preambulom tartalmának feltárásához az ott található történelmi utalások kibontására, a szövegkörnyezet megismerésére.

Nagy Tamás szövege Kleist, Hoffmann, Kafka, Bernhard, Hajnóczy prózái közös vonását a joghoz és annak nyelvezetéhez köti. Valóban, jónéhány szerző alkotása, valamint a jog között könnyen azonosítható a kapcsolat. Az irodalmi művek estenként a jogi fejlődés válsághelyzeteire reflektáló forrásként is használhatók,³ erre példaként Hajnóczyt is lehet említeni. Ehhez hozzáfűzhető, adódik egy a kötet által kiaknázatlanul hagyott asztalon heverő téma: az Alaptörvény utáni közjogi helyzet és annak irodalmi reflexiója. Például Parti Nagy Lajos: *Fülkefor és vidéke – Magyar mesék*⁴ művének lehetett volna külön tanulmányt szentelni.

Egyes a kötetben szereplő írások például Schweitzer Gábor: „... a jurátus-fészek mindig a kávéház volt” *Vas Gereben emlékezete*, illetve Takács Péter: *Picasso politikai színei* című szövegei egyszerűen olyan kellemes kikapcsolódást kínáló írások, amelyeket az érdeklődő szabadidejében szívesen vesz elő és olvasgat. Ugyanez ez a helyzet Molnár András: *Párhuzamok Ambrose Bierce és Oliver Wendell Holmes gondolatvilágában* című írásával, itt talán az a hiányérzet marad az olvasóban, hogy a szerző többször kiszólhatna a szövegből, aktívabb részese lehetne az írásnak.

² Dante ALIGHIERI: *Isteni színjáték* [ford. BABITS Mihály] Első ének, A sötét erdőben.

³ Lásd ehhez pl. Theodore ZIOLKOWSKI: *The Mirror of Justice: Literary Reflections of Legal Crisis* (Princeton: Princeton University Press 1997).

⁴ PARTI NAGY Lajos: *Fülkefor és vidéke – Magyar mesék* (Budapest: Magvető Könyvkiadó 2012).

A következőkben azokról a tanulmányokról írok röviden, amelyeket valamilyen szempontból problémásnak vagy egyszerűen kifejtetlennek tartok, hozzáteszem, a kötet érdeme, hogy ezeket a szövegeket is elbírija. Kezdjük Falusi Márton: *Magyar dioszkuroszok (Bibó István államelméletének és Szabó Zoltán nemzeteszméjének összehasonlítása a jog és irodalom módszerével)* című írásával, amely eltérően a korábban említett szövegektől, kifejezetten nehezen emészthető olvasmány. E tanulmánynak a vélhetően irodalminak szánt nyelvezete a mondanivaló megértését nem segíti. Egy példa az írás mesterkélt és túlfeszített stílusára: „a személyes tapasztalatainak zsaluzásához nélkülözhetetlen elméleti öntőforma” (46. o.). Talán segített volna a szövegen, ha az írásban alcímek helyén nem csupán számok szerepelnének. Bibó elemzéseit „száraz faforgács ízűnek” minősíteni a szöveget olvasva legalábbis tévedésnek gondolhatja az olvasó (34. o.).

Falusi a tekintetben sem győz meg, hogy a Bibó munkásságával foglalkozó szakirodalom ismeretében tartható a következő állítás: „legalább annyira feltáratlan a maguk szubtilis mélységében, mint amennyire gyakran keveredik egy-egy szállóige alakjában magasztos, vagy gyanús érvelésekbe” (33. o.). A stílusból adódóan a szerzőnek néhány kritikai megállapítását csak érteni vélem:

„A nyugati ész megfosztott bennünket a kulturális önismeret és a normatív felülvizsgálat lehetőségétől, mivel az eszmék és korstílusok története lezárult. Attól, hogy rávilágítsunk a liberális jogállamiság uralkodó teóriájának mítoszi, tehát irracionálisan sorsszerű, sőt ráolvasásszerűen mágikus vetületére. Ha az irodalmi és a jogi szöveget dekonstruáljuk, határaikat összemoszuk, mindkettőt lényegükben tesszük harcképtelenné, előbbiből a referencialitást, utóbbiból a normativitást füstölve ki.” (32–33. o.)

Néha pedig talán jobb, ha nem is firtatjuk a tartalmat: „Habermas kommunikatív cselekvésemélete megbicsaklott azon, hogy az állam a nyugati ész nevében totális uralma alá vonta a médiát.” (51. o.)

A harmadik részben szereplő Kiss Anna: *A „jog és irodalom” felhasználása az általános iskolai oktatásban a Magyar Irodalom Tethelyei* című trilógia első kötetét, a *Csíny vagy bűn?*-t mutatja be címszavakban,⁵ melyet általános iskolai felső tagozatos tanulóknak szántak, emellett a szerző a büntethetőségi korhatárról elmélkedik. A fejezetben szereplő másik szöveg, Tóth Zoltán: *A „jog és irodalom” felhasználása az egyetemi oktatásban* című írása pedig egy-két közhelyes megfogalmazást leszámítva nem ad többet annál, mint amit a témáról már korábban magyar nyelven is olvashattunk.⁶ Összességében, bár mindkét, a harmadik fejezetben szereplő írásban benne rejlik egy-egy komolyabb tanulmány lehetősége, azok nem lépnek túl azon a kifejtetlen kérdésseltevésen, hogy hogyan lehet „jobb” embereket nevelni. A két szövegben fájóan gyakran bukkannak elő olyan magyarázat

⁵ Kiss Anna – Kiss Henriett – Tóth J. Zoltán: *Csíny vagy bűn?* (Budapest: Complex 2010).

⁶ H. SZILÁGYI István: „Jog és irodalom. Habilitációs előadás” *Iustum Aequum Salutare* 2010/1. 5–27.

nélküli közhelyes jelzős szerkezetek, mint a „jobb állampolgár, „jobb jogász”, „jó ügy”.

A *jog és irodalom*nak az oktatásban való felhasználhatóságával reflektáltabban foglalkozni amiatt is érdemes lenne, mivel a segítségével olyan módszereket lehet bevonni a jogi oktatásba, amelyek alkalmasak arra, hogy ráirányítsák a figyelmet a jogi problémákra. A *jog és irodalom*, de ez igaz a „jog és bölcsészettudományra” is, oktatás-módszertani kérdéseinek feltárása a nemzetközi szakirodalmat is gazdagítaná. Szükséges lenne annak a kérdésnek az oktatás-módszertani megalapozása, hogy milyen úton-módon lehet a hallgatóknak irodalmi példákon keresztül jogi problémákat érdekesen szemléltetni. Vagy milyen módon lehet az oktatásba a jogintézmények bemutatásánál például széles körű ismertségnek örvendő irodalmi műveket bevonni? Erre egy példa, az antidiszkriminációs intézmények bemutatásánál lehet akár a rasszizmus és a szexizmus minden formáját elutasító, népszerű művekre támaszkodni. Így felhasználható lehet például a Harry Potter-regénysorozat is, amelyben az író tudatosan cserél meg nő-férfi sztereotípiákat – a nők racionálisan, a férfiak pedig irracionálisan gondolkodnak a műben –, és a sorozat minden pozitív szereplője kezdettől, vagy egy belső fejlődés eredményeként elutasítja a hátrányos megkülönböztetés és az előítéletek különféle formáit.⁷

A *Iustitia mesél* összességében fontos referenciapont a joggal és az irodalommal foglalkozók számára, másrészt a tanulmányok többsége kellemes olvasmányt kínál a téma iránt érdeklődőknek. A mű az általa felvetett kérdések újra- és továbbgondolására hívja olvasóit. Talán a hazai *jog és irodalom*-kutatások eljutottak odáig, hogy a sorozat következő részeiben a szerkesztők már tematikus kötetek megjelentetésével orientálják a további kutatásokat. Az e könyvben tárgyalt témák több ilyen tanulmánykötet ígérését is rejtik, önálló kötet tárgya lehetne az intertextualitás vagy akár az oktatás-módszertani kérdések elemzése.

Majtényi Balázs*

⁷ Lásd ehhez a témához pl.: David BAGGETT – Shan E. KLEIN: *Harry Potter and Philosophy* (Chicago and La Salle: Open Court 2004). Különösen a kötet következő írásai: Mimi R. GLADSTEIN: „Feminism and Equal Opportunity. Hermione and the Women of Hogwarts” in uo. 49–62, és Steven W. PATTERSON: „Kreacher’s lament: S.P.E.W. as a parable on discrimination, indifference, and social justice” in uo. 105–118.

* PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház utca 30; egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudomány Kar, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/a.
E-mail: majtenyi.balazs@tk.mta.hu.